

Mindre bastardsvärmare

NE

NA

LC

DD

NT

VU

EN

CR

RE

Nära hotad (NT)
A2b

Klass: Insecta (egentliga insekter), **Ordning:** Lepidoptera (fjärilar), **Familj:** Zygaenidae (bastardsvärmare), **Släkte:** *Zygaena*, **Art:** *Zygaena viciae* - mindre bastardsvärmare (Denis & Schiffermüller, 1775) **Synonymer:** *liten bastardsvärmare*, *Sphinx viciae* Denis & Schiffermüller, 1775

Kännetecken

Arten är den minsta av de femfläckade nordiska bastardsvärmarna. Framvingen är svagt genomskinligt mörkgrå med svag blågrön metallglans och fem röda fläckar, bakvingen röd med mörkgrått bräm. Den påminner om bredbrämrad bastardsvärmare *Zygaena lonicerae* men är tydligt mindre, framvingespetsen är mer rundad och bakvingens mörka ytterbård är ofta bredare. Vingarnas röda partier har inte den klart karminröda färg som bredbrämrad bastardsvärmare har utan ger ett lite mindre kontrastrikt, dovare färgintryck. En sällsynt form med sammanflytande fläckar på framvingarna förekommer över artens hela utbredningsområde och denna kan mer eller mindre påminna om smalsprötad bastardsvärmare *Z. osterodensis*. Denna har dock längre och tunnare antenner. Sällsynt uppträder även en form hos mindre bastardsvärmare med ett rött bakkroppsband. Vingspann 22–32 mm. Larvens utseende är karakteristiskt. Den är grönaktig och de svarta sidoryggfläckarna utgörs bara av små punkter till skillnad mot de övriga nordiska arterna som är gulaktiga och har tydliga stora sidoryggfläckar. Nedanför de svarta sidoryggpunkterna löper en vitgul eller blekgul sidolinje med en tydlig gul fläck under varje svart punkt. Kokongen är båtformig som hos de båda arterna bredbrämrad *Z. lonicerae* och sexfläckig bastardsvärmare *Z. filipendulae*, men är inte tvåfärgad som hos dessa, samt är mindre och blekare gul i färgen.

Utbredning och status

Arten förekommer från Sydsverige upp till Medelpad och Ångermanland. Utbredningen är delad i två områden, ett huvudutbredningsområde i södra Sverige upp till mellersta Dalarna, inom vilket arten dock saknas i stora delar av västra Götaland, nordvästra Skåne, Halland och västra Småland. Längre norrut finns ett mindre isolerat utbredningsområde i östra Medelpad och i Ångermanland utmed Ångermanälven, där arten fortfarande upprätthåller smärre populationer. Arten var redan 1885 känd från Skåne upp till Västmanland och utgör troligen en äldre medlem av den svenska faunan. De lokala förekomsterna är idag vanligen isolerade genom fragmenteringen av lämpliga miljöer, men på flera håll främst i landets östra och sydöstra delar kan den påträffas mer jämnt spridd i landskapet, vilket numer gör arten till landets mest utbredda bastardsvärmareart. Det är intressant att även släktingarna bredbrämrad och smalsprötad bastardsvärmare har motsvarande isolerade förekomst i Norrland. Dock föreligger inga fynd alls efter 1960 från den västra halvan av Skåne eller från Bohuslän. Liksom hos övriga bastardsvärmare har antalet förekomster inom varje region minskat påtagligt under de senaste 20–30 åren. I Norge är arten endast påträffad i Östlandet, lokalt upp till norr om Lillehammer. De nordligaste fynden i södra Oppland och södra Hedmark är alla från början av 1900-talet. Överlag är arten sällsynt och har minskat på flera håll, men den kan ännu vara lokalt talrik. I Finland förekommer arten numer mycket lokalt i landets södra och centrala delar norrut till i höjd med Vasa. Den har sedan 1960-talet minskat kraftigt och försvunnit från många lokaler. I Danmark är den påträffad i två avskilda områden, dels i några spridda och från varandra tydligt splittrade lokala förekomster i östra Jyllands moränområden och dels på Själland. Den har försvunnit från flera av sina tidigare lokaler och har numera sina starkaste förekomster utmed Själlands nordkust. I Estland, Lettland och Litauen förekommer arten överallt mer eller mindre lokalt men med stor utbredning. I Tyskland har arten tidigare varit utbredd även i de nordligare delarna av landet som i exempelvis delstaterna Schleswig-Holstein och Niedersachsen, men har försvunnit på senare tid härifrån. Världsutbredningen sträcker sig från östra Frankrike genom Kontinentaleuropa och Medelhavsområdet, Balkan, Turkiet, och vidare österut genom södra Sibirien till Bajkal och norra Mongoliet. Små isolerade förekomster finns i Pyrenéerna och i England.

Ekologi

Mindre bastardsvärmare förekommer på friska eller lite torrare ängsmarker i skogsbyn, i kanter av skogsvägar, i extensivt betade hagmarker, på blomrikare hyggesmarker eller mindre ängsmarker i skogs- och mellanbygder. Den kan även uppträda i kortvarigare förekomster under de tidigare successionstadierna exempelvis i örtrikare grustäcker. Den undviker de öppna slättbygderna och påträffas mindre ofta på större öppna fält och är därför en art som mest hör hemma i de mer småbrutna skogs- och mellanbygderna. Populationstätheten är som regel låg och bara mer sällan kan den påträffas i större antal. Detta tycks gälla i hela Nordvästeuropa. Fjärilarna flyger i solsken med en rak och ganska långsam något svirrande flykt och de är ganska oskygga. De besöker i likhet med sina släktingar gärna röda och blåviolettera korgblommiga växtarter såsom åkervädd *Knautia arvensis*, ängsvädd *Succisa pratensis*, väddklint *Centaurea scabiosa*, rödklint *C. jacea*, olika tistlar *Cirsium* spp. och även kungsmynta *Origanum vulgare* och vänderot *Valeriana* spp. De kan även påträffas i vila på strån eller annan vegetation, ofta sittande lågt i vegetationen. Varma dagar avtar flygaktiviteten tydligt och fjärilarna uppsöker då skydd längre ner på strån. Översiktliga fångst/återfångststudier av märkta individer i Uppland indikerar att fjärilarna inte rör sig längre sträckor utan är lokaltrogna och håller sig inom det ängsavsnitt de kommer ifrån. Det har också visat sig att populationerna kan variera kraftigt i numerär mellan år och att dessa fluktuationer endast delvis kan förklaras av väderförhållanden (N. Hydén opubl.). Larverna lever av olika ärtväxter, bl.a. käringtand *Lotus corniculatus*, gulvial *Lathyrus pratense* och kråkvicker *Vicia cracca*, men även på andra vicker- och klöverarter. Larven är svår att upptäcka genom sin färg och genom att den främst håller till lågt i vegetationen och gärna vilar på bladundersidorna. Uppgifter från Tyskland anger dock att larven kryper upp på värdväxterna under kvällen och då är lättare att finna. Artens utvecklingscykel i Sverige är dåligt känd, men troligen övervintrar larven två gånger, möjligen flera gånger beroende på väderlek och breddgrad. Kokongen spinns oftast på strån eller på bladundersidor av gräs eller örter, ofta ganska lågt i vegetationen och påträffas därför inte heller lika ofta som kokongerna av bredbräm och sexfläckig bastardsvärmare. Förpuppningen sker kring mitten av juni och fjärilens flygtid infaller från slutet av juni till slutet av juli normala år med högflygningen kring 10 juli.

Hot

Arten förutsätter för sin överlevnad blomrikare ängs- och hagmarker som antingen hävdas sent eller endast extensivt. Den fortgående igenväxningen och skogsplanteringen av mindre ängs- och brynnära marker orsakar en omfattande fragmentering och isolering av kvarvarande habitat och detta utgör ett stort hot mot arten. Ett ytterligare hot utgörs troligen av dagens tidiga slätter av klövervallar och andra örtrika marker med i landets sydligare delar en första skörd redan i maj, vilket på sådana marker omöjliggör reproduktion. Ett för högt betetryck missgynnar arten genom att såväl värdväxter som nektarkällor betas av. Konventionell efterbehandling av grus- och sandtäcker kan också lokalt utgöra ett hot, liksom annan exploatering i sådana miljöer. Artens alltmer fragmenterade utbredning försvårar återkolonisering av lokaler vid lokala utdöenden. Artens uppträdande tyder på att den är beroende av rik tillgång till lämpliga nektarväxter.

Åtgärder

Artens förekomster måste hållas öppna genom sen slätter (efter ärtväxternas frösättning) eller med lågt betetryck på ett sådant sätt att en varierad och rik blomväxtflora gynnas. Om betetrycket är för högt har arten ingen chans att överleva. Slätter och bete med lågt betetryck alternerande år eller en vartannatårshävd kan sannolikt vara en gynnsam hävdregim. Blomrikare bryn bör hållas öppna genom buskröjning och i erforderlig grad genom hävd. Gödsling eller igenplantering av habitatet får inte ske. Vägkanter är troligen viktiga också som spridningskorridorer varför blomrikare vägkanter i trakter med bättre förekomster bör slåttras sent, efter ärtväxternas frösättning och då larverna hunnit växa till så pass att de kan klara att återfinna värdväxter efter slättern. Med tanke på artens tillbakagång på flera håll i hela Nordeuropa erfordras för att säkra artens överlevnad på längre sikt troligen nätverk på landskapsnivå med spridningskorridorer och lämpliga habitat. Närmare undersökningar av artens spridningsförmåga och spridningsförutsättningar i landet är önskvärda.

Övrigt

Leif Aarvik har bidragit med värdefulla upplysningar om artens förekomster i Norge.

Konventioner: Typisk art i 6210 Kalkgräsmarker (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON)), Typisk art i 6230 Stagg-gräsmarker (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON)), Typisk art i 6270 Silikatgräsmarker (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON)), Typisk art i 6510 Slätterängar i låglandet (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON)), Typisk art i 6530 Lövängar (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON)), Typisk art i 9070 Trädklädd betesmark (Boreal region (BOR) och Kontinental region (CON))

Litteratur

- Cederberg, B. 1986. Bastardsvärmare. Blomängens dagdrivare. Dala-Natur. Febr. 1986(1): 29–32.
- Ebert, G. (Ed.), Ebert, G., Esche, T., Herrmann, R., Hofmann, A., Lussi, H. G., Nikusch, I., Speidel, W., Steiner, A. & Thiele, J. 1994. Die Schmetterlinge Baden-Württembergs. Band 3: Nachtfalter I. [Hepialidae, Cossidae, Zygaenidae, Limacodidae, Psychidae, Thyrididae]. Stuttgart (Eugen Ulmer GmbH & Co.).
- Fischer, K. & Fiedler, K. 2001. Effects of adult feeding and temperature regime on fecundity and longevity in the butterfly *Lycaena hippothoe*. *J. Lepid. Soc.* 54: 91–95.
- Fischer, K. & Fiedler, K. 2001. Spatio-temporal dynamics in a population of the copper butterfly *Lycaena hippothoe* (Lycaenidae). *Nota Lepid.* 24(3): 77–86.
- Fischer, K. & Fiedler, K. 2001. Resource-based territoriality in the butterfly *Lycaena hippothoe* and environmentally induced behavioural shifts. *Anim. Behav.* 61: 723–732.
- Gullander, B. 1963. Nordens svärmare och spinnare. Stockholm (Norstedts).
- Haggett, G.M. 1981. Larvae of the British Lepidoptera Not Figured by Buckler. London (British Entomological & Natural History Society).
- Heath, J. & Emmet, A.M. (eds.). 1985. The Moths and Butterflies of Great Britain and Ireland, Vol. 2. Cossidae – Heliodinidae. Colchester (Harley Books).
- Kaaber, S. 1982. De danske svärmere og spindere, geografisk udbredelse og fluktuationer 1850–1980. Danmarks Dyreliv, bd. 3. Klampenborg (Scandinavian Science Press Ltd.).
- Keil, T. 1993. Beiträge zur Insektenfauna Ostdeutschlands: Lepidoptera Zygaenidae. *Ent. Nachr. Ber.* 37: 145–198.
- Lampa, S. 1885. Förteckning öfver Skandinavien och Finlands Macrolepidoptera. *Ent. Tidskr.* 6: 1–137.
- Naumann, C.M., Feist, R., Richter, G. & Weber, U. 1984. Verbreitungsatlas der Gattung *Zygaena* Fabricius, 1775 (Lepidoptera, Zygaenidae). *Theses Zoologicae* 5: 1–97.
- Naumann, C.M., Tarmann, G.M. & Tremewan, W.G. 1999. The Western Palaearctic Zygaenidae (Lepidoptera). Stenstrup (Apollo Books).
- Nordström, F., Opheim, M. & Sotavalta, O. 1961. De fennoskandiska svärmarnas och spinnarnas utbredning (Sphinges, Bombyciforma, etc). Lund (CWK Gleerup).
- Nordström, F. & Wahlgren, E. 1941. Svenska Fjärilar, Systematisk Bearbetning av Sveriges Storfjärilar. Stockholm (Nordisk Familjeboks Förlags A.-B.) Pro Natura – Schweizerischer Bund für Naturschutz (Hrsg.). 1997. Schmetterlinge und ihre Lebensräume. Arten, Gefährdung, Schutz. Schweiz und angrenzende Gebiete. Band 2. [Hesperiidae, Psychidae, Heterogyndidae, Zygaenidae, Syntomidae, Limacodidae, Drepanidae, Thyatiridae, Sphingidae]. Egg (Pro Natura – Schweizerischer Bund für Naturschutz).
- Seppänen, E.J. 1970. Suurperhostoukkien ravintokasvit. Die Nahrungsplanzen der Großschmetterlingsraupen Finnlands. *Suomen Biologian Seura Vanamo [Anim. Fenn.]* 14: xii, 1–179.
- Zub, P. 1996. Die Widderchen Hessens, Ökologie, Faunistik und Bestandentwicklung (Insecta: Lepidoptera: Zygaenidae). *Mitt. Int. ent. Ver. Frankf.a.M. Suppl.* 4: 1–120.
- Weidemann, H.J. & Köhler, J. 1996. Nachtfalter, Spinner und Schwärmer. Augsburg (Naturbuch-Verlag GmbH).
- Väisänen, R. & Somerha, P. 1993. Suomen punatäpläperhoset. [Zygaenidae of Finland]. *Baptia* 18(2b): 1–48.

Författare

Nils Hydén 2002. Rev. Claes Eliasson 2005 & Nils Hydén 2008. © ArtDatabanken, SLU 2008.